

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ

THE RIGHT TO A FAIR TRIAL AND ITS COMPONENTS

Васіліу К.Є., студентка III курсу
господарського-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено аналіз права на справедливий судовий розгляд відповідно до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Визначено, що саме право на справедливий судовий розгляд посідає одне з найважливіших місць серед інших прав людини, бо його зміст вказує на те, що будь-яке порушене право може бути відновлене за допомогою певної справедливої процедури. Також у статті з'ясовано зміст права особи на справедливий судовий розгляд у вузькому і широкому значенні, виокремлено ознаки об'єктів, на які поширюється це право. Визначено, що право на справедливий судовий розгляд є комплексним поняттям, що складається із сукупності елементів: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановлений законом. Єдиного підходу до класифікації цих елементів немає, проте найбільш прийнятним є поділ на інституційні та процедурні компоненти.

Особливу увагу було зосереджено на елементах права на справедливий судовий розгляд. Аналіз цих елементів було зроблено на основі практики ЄСПЛ щодо оцінки їх дотримання та реалізації національними судами. Першим елементом було розглянуто право на доступ до суду як необтяженої юридичними та економічними перешкодами можливості звернення особи до суду для захисту своїх прав та свобод. Наступний елемент – належна судова процедура, що включає обґрунтованість рішення, належне сповіщення та слухання, прийняття доказів, які отримані законним шляхом, принцип рівності можливостей та принцип змагальності, невтручання органів держави у судовий процес, принцип правової визначеності. Публічність судового розгляду включає відкритий розгляд справи, усність процесу та публічність рішення. Для з'ясування того, чи було дотримано розумний строк судового розгляду (елемент права на справедливий судовий розгляд), ЄСПЛ має відповісти на два питання: який період береться до уваги і чи був такий період розумним відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції. І останній елемент права на справедливий судовий розгляд – розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, відповідно до якого суд має діяти на підставі закону, в межах своєї юрисдикції та законним складом суду, а також бути незалежним (враховується спосіб призначення членів суду, строк перебування на посаді, існування гарантій від зовнішнього впливу та наявність у суду і зовнішніх ознак незалежності) та неупередженим (має бути безстороннім суб'єктивно та об'єктивно).

Ключові слова: справедливий судовий розгляд, Європейський суд із прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, доступ до судової установи, справедлива судова процедура, публічність, розумний строк, незалежний і безсторонній суд, встановлений законом.

The article analyzes the right to a fair trial in accordance with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. It is determined that the right to a fair trial is one of the most important among other human rights, because its content indicates that any violated right can be restored through a fair trial. The article also clarifies the content of the right of a person to a fair trial in the narrow and broad sense, highlights the features of the objects to which this right applies. It is determined that the right to a fair trial is a complex concept consisting of a set of elements: unencumbered legal and economic barriers to access to a judicial institution, proper (fair) court proceedings, public trial, reasonable time, independent and impartial, established by law. There is no single approach to the classification of these elements, but the most accepted is the division into institutional and procedural aspects.

Particular attention was paid to the elements of the right to a fair trial. The analysis of these elements was made on the basis of their practical implementation in the practice of the European Court of Human Rights. The first element was considered the right of access to court – unencumbered by legal and economic obstacles the possibility of a person to go to court to protect their rights and freedoms. The next element is proper judicial procedure, which includes: reasonableness of the decision, proper notification and hearing, acceptance of evidence obtained legally, the principle of equality of opportunity and adversarial principle, non-interference of state bodies in the judicial process, the principle of legal certainty. Publicity of the trial – includes open hearing, oral procedure and publicity of the decision. In order to ascertain whether a reasonable time limit has been observed (element of the right to a fair trial), the ECtHR must answer two questions: what period is taken into account and whether such a period was reasonable under p. 1 art. 6 of the Convention. And the last element of the right to a fair trial – consideration of the case by an independent and impartial court established by law – the court must act on the basis of law, within its jurisdiction and the legal composition of the court, and be independent (taking into account the appointment of members of the court, the existence of guarantees against external influence and the presence in court of external signs of independence) and impartial (must be impartial subjectively and objectively).

Key words: fair trial, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, access to justice, fair court proceedings, publicity, reasonable time, independent and impartial court established by law.

Вступ. Відповідно до ст. 1 та 8 Конституції Україна є правовою державою, в якій визнається та діє принцип верховенства права. Однією з ознак такої держави є забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Відповідно до ст. 4 Цивільного процесуального кодексу кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

17 липня 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. і тим самим взяла на себе зобов'язання гарантувати права, закріплені в ній, та визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини з питань тлумачення й застосування цієї Конвенції. Це має виключне значення для цивільного судочинства в нашій державі.

Право на справедливий судовий розгляд посідає одне з найважливіших місць серед інших прав людини, бо його зміст вка-

зує на те, що будь-яке порушене право може бути відновлене за допомогою певної справедливої процедури. Якщо в державі відсутня така ефективна та справедлива процедура захисту і відновлення порушеного права, то це означає, що будь-які інші права, гарантовані цією державою, є декларативними. Ці обставини зумовлюють підвищену увагу до вивчення права на справедливий судовий розгляд та його реалізацію.

Різним аспектам реалізації права на справедливий судовий розгляд приділяли увагу у своїх працях такі вчені: В. Городовенко, Т. Цувіна, В. Комаров, Н. Сакара, Е. Трегубов, Г. Бережанський, І. Гриценко, Н. Грень, О. Кучинська, У. Коруц, В. Михайленко, М. Погорецький, О. Прокopenко, Н. Сиза та інші. Проте сталого та однозначного підходу щодо змісту, класифікації та характеристики структурних елементів щодо права на справедливий судовий розгляд серед науковців немає. А тому нині ця тема є доволі актуальною для обговорення серед вчених.

Метою наукової статті є дослідження змісту права на справедливий судовий розгляд, класифікація структурних елементів цього права та їх детальна характеристика з урахуванням норм Конвенції про захист прав та основоположних свобод, практики Європейського суду з прав людини та імплементація відповідних норм у національне законодавство.

Вклад основного матеріалу дослідження. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) є головним міжнародно-правовим актом, що регламентує механізм захисту прав і свобод людини. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя [1].

Українське законодавство не розкриває зміст права на справедливий судовий розгляд у конкретній правовій нормі, проте втілює і закріплює окремі його складники в різних нормативно-правових актах. З цього приводу вдало висловився В. Городовенко, який зауважує, що Конституція України, прямо не визнавши принципу справедливості, втілила численні його складники у розділах I «Загальні засади» і II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» [2, с. 23]. Захист невід'ємних прав і свобод людини покладено на суд, що закріплено в судовій процедурі і процесуальному законодавстві. Зокрема, закріплений у ст. 7 Закону України «Про судову систему і статус суддів» справедливий та неупереджений розгляд справ у розумні строки, встановлені законом, є складником права на судовий захист. Справедливість, добросовісність та розумність визначаються засадами цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України). Згідно зі ст. 2 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [3].

За допомогою аналізу ч. 1 ст. 6 Конвенції можна з'ясувати коло об'єктів, судовий захист яких має відбуватися з додержанням вимог справедливого судового розгляду. Такими об'єктами є права і обов'язки, які мають цивільно-правовий характер. Сучасна практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що як «цивільні права та обов'язки», крім позовів, що безпосередньо впливають із приватноправових відносин у класичному розумінні слова (право власності, сімейне право та інше), можуть розглядатися й будь-які інші позови, наслідки яких впливають на права та обов'язки, що мають приватний характер. Наприклад, у справі Ле Конт, Ван Льовен і Де Меєр проти Бельгії, де Рада Ордену лікарів висунула обвинувачення лікарям у дисциплінарних правопорушеннях, визнала їх винними й наклала санкції у вигляді позбавлення права займатися професійною діяльністю, Європейський суд встановив наявність спору про «цивільні права та обов'язки». У рішенні зазначалося, що лікарі, які практикують як особи вільної професії, реалізують своє право на зайняття лікарняною практикою в приватних правовідносинах із клієнтами та пацієнтами; відповідно до права

Бельгії такі відносини зазвичай мають форму договірних чи квазидоговірних відносин та в будь-якому випадку встановлюються безпосередньо між окремими особами; публічна влада не може яким-небудь суттєвим чи визначальним чином втручатися в цей процес. Отже, йдеться про право, що має приватний характер, незалежно від специфіки професії лікаря, її суспільного значення та тих особливих обов'язків, які з нею пов'язані [4, с. 10].

Щоб дія згаданої вище статті поширювалась на певну справу, остання має відповідати певним критеріям: 1) оспорюване право або обов'язок мають бути передбачені національним законодавством; 2) наявність спору про право; 3) справа має стосуватися визначення цивільних прав та обов'язків; 4) певні права та обов'язки мають тлумачитися практикою ЄСПЛ як цивільні [5, с. 992].

Згідно з ч. 1 ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Розгляд цих справ здійснюється в порядку окремого, наказного і позовного провадження [3]. З огляду на положення ЦПК про те, що у справах наказного та окремого провадження відсутній спір про право, можна стверджувати, що гарантії, закріплені в п. 1 ст. 6 Конвенції, поширюються лише на справи позовного провадження.

Право на справедливий судовий розгляд можна розглядати в широкому та вузькому значенні. У широкому сенсі право закріплено в п. 1 ст. 6 Конвенції і його часто ототожнюють із правом на доступ до суду із дотриманням вимог, визначених у зазначеній статті. У вузькому сенсі право на справедливий судовий розгляд охоплює лише «справедливу» судову процедуру, а також вимоги незалежності та безсторонності суду, публічності й розумності строку судового розгляду [6, с. 71].

Науковці не заперечують, що право на справедливий судовий розгляд є комплексним поняттям, яке складається з сукупності елементів. Ці елементи текстуально у п. 1 ст. 6 Конвенції не згадуються, але вони були вироблені практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). До них зараховуємо необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належну (справедливу) судову процедуру, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Аналізуючи масив рішень ЄСПЛ, можна виокремити такі аспекти права на справедливий судовий розгляд:

1) інституційний – вимоги, що висуваються до суду як певного інституту демократичного суспільства і складу суду для розгляду справи. До них можемо зарахувати право на доступ до суду, незалежність і безсторонність суду, створення суду на основі закону;

2) процедурний – вимоги, що висуваються до процедури відправлення правосуддя у цивільних справах. До них належать належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк розгляду справи.

Надалі пропонуємо більш детально зупинитися на елементах права на справедливий судовий розгляд. Першим елементом є необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи. Іншими словами, особа матиме справедливий судовий розгляд, якщо матиме реальний доступ до судової установи, який не обмежений юридичними та економічними перешкодами. Юридичними перешкодами є існування в національному законодавстві норм, що виключають можливість розгляду справи з юрисдикції певного суду та наявність норм, які дають змогу відкрити провадження у справі (додержання позовної давності, необхідність подати справу до суду, до

юрисдикції якого вона належить тощо). Право на доступ до суду не може бути абсолютним, а може бути обмеженим. З цього приводу ЄСПЛ наголошує, що по-перше, обмеження, запроваджені державою, не мають взагалі позбавляти особу права на захист, тобто мають залишатися певні альтернативні способи захисту. По-друге, обмеження повинні мати правомірну мету та бути пропорційними між засобами та досягнутою метою. Так, відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [7], що свідчить про необмеженість судової юрисдикції, а тому кожна особа може звернутися саме до суду для захисту свого права. Водночас цілком правомірними є встановлені національним законодавством обмеження щодо певних строків звернення до суду за захистом, щодо форми та змісту позовної заяви тощо.

Економічними перешкодами є сплата судових витрат, внесення грошей на депозит суду, дорожняча правової допомоги, обов'язкова участь адвоката у справі тощо. ЄСПЛ не вказує на те, що норми, які передбачають економічні перешкоди, слід скасувати, а лише вказує на розумний розмір коштів при сплаті. Тобто розмір сплачених коштів має бути пропорційним праву, яке захищається. Наприклад, у ЦПК є норми, що надають розстрочку чи відстрочку сплати судових витрат, а також передбачають звільнення від їх сплати. Держава своєю чергою має створити належні механізми правової допомоги, а також можливість застосувати спрощену процедуру розгляду справи, що забезпечить позивачу реальний доступ до суду.

Наприклад, щодо економічних перешкод ЄСПЛ у справі «Ейрі проти Ірландії» вказав, що особисте представництво у справі не дає заявниці ефективного доступу до суду, а тому не є засобом захисту порушеного права [8, с. 19]. Щодо юридичних перешкод, то ЄСПЛ у справі «Вінтерверп проти Нідерландів» зазначив, що хоч яким було би виправдання для позбавлення психічно хворої особи дієздатності щодо управління своїм майном, гарантії, викладені у п. 1 ст. 6, мають поважатися. Тим часом психічна хвороба може узаконити певні обмеження на здійснення «права на суд», але це не виправдує цілковитої відсутності такого права, як зазначено у п. 1 ст. 6 Конвенції [8, с. 14].

Наступним елементом є належна судова процедура. Даючи тлумачення поняттю «справедливий судовий розгляд» у вузькому значенні, Європейський суд виділяє кілька вимог, які доцільно об'єднати в чотири групи, враховуючи фундаментальні принципи належної правової процедури, вироблені американською доктриною та судовою практикою Верховного Суду США, а також англійською концепцією природної справедливості [9, с. 63].

Першим елементом належної судової процедури можна виділити групу вимог: обґрунтованість рішення, належне сповіщення та слухання, прийняття доказів, які отримані законним шляхом. Так, наприклад, ЄСПЛ у справі «Стрижак проти України» встановив порушення п. 1 ст. 6 Конвенції з огляду на відмову національних органів повідомити заявника про дату та час слухання справи [8, с. 11].

Другим елементом належної судової процедури є принцип рівності можливостей та принцип змагальності. Принцип рівності можливостей передбачає надання сторонам можливості представляти свою справу в умовах, що не дають їй переваг перед опонентом, а принцип змагальності – рівну можливість сторін висловлювати свою думку по справі, надавати докази та заперечення, висловлюватися щодо їх змісту та достовірності тощо.

Наступним елементом є невтручання органів держави в судовий процес. Ця вимога передбачає невтручання органів держави, коли останні є сторонами по справі, невтручання шляхом звільнення однієї сторони від виконання зобов'язань за відсутності на те згоди іншої сторони тощо. Так, у справі «Грецькі нафтопереробні заводи Стрен

і Стратіс Андреадіс проти Греції» ЄСПЛ визнав порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод і втручанням у процес здійснення правосуддя прийняття Парламентом Закону № 1701/1987, який передбачив, що арбітражні рішення, винесені за преференційними контрактами, укладеними під час воєнного режиму, позбавляються сили після того, як справа заявників знаходилася вже на розгляді в касаційному суді і суддя-доповідач направив сторонам висновок, що був на користь позивачів, оскільки вказаний закон визначив благоприємний для держави результат судового розгляду, в якому вона була однією із сторін [8, с. 18].

І останнім елементом є принцип правової визначеності, що означає рішення суду, винесене по певній справі, є остаточним і не підлягає сумніву, і має безповоротно виконуватись.

Далі пропоную розглянути такий елемент справедливого судового розгляду, як публічність. Першою вимогою засади публічності є відкритий режим судового засідання, тобто до зали судового засідання мають допускатися сторони, їх представники та усі бажаючі. Також це передбачає належне сповіщення сторін у справі. Слід зазначити, що п. 1 ст. 6 Конвенції не перешкоджає проведенню закритих судових засідань, якщо це передбачено законом. Наступна вимога публічності – усність судового процесу, щоб сторони могли висловлювати свої думки, обмінюватися своїми судженнями, давати пояснення суду тощо. І остання вимога – рішення суду має проголошуватися публічно, незалежно від того, чи це відкритий чи закритий судовий розгляд справи. Наприклад, у справі «Претто та інші проти Італії» Касаційний суд постановив своє рішення після проведення відкритого слухання, і, попри те, що рішення про відхилення скарги з питань права не було оголошене на відкритому засіданні суду, будь-яка особа могла ознайомитися з цим рішенням або отримати його копію, звернувшись до канцелярії суду. На думку Суду, за таких обставин мета п. 1 ст. 6 Конвенції, а саме: забезпечення публічного контролю за судовою владою з метою гарантування права на справедливий судовий розгляд стає, принаймні стосовно касаційних проваджень, не менш досяжною, коли рішення передається на зберігання до канцелярії суду, завдяки чому повний текст судового рішення стає доступним для будь-якої особи, ніж коли на відкритому судовому засіданні зачитується рішення про відхилення скарги або скасування попереднього рішення; інколи це зводиться лише до зачитування резолютивних положень [8, с. 55].

Слід зазначити, що принцип публічності закріплений у ст. 7 ЦПК «Гласність судового процесу» та ст. 8 ЦПК «Відкритість інформації щодо справи» [3].

Наступним елементом права на справедливий судовий розгляд є розумний строк судового розгляду. Цей принцип закріплений у ст. 2 ЦПК як основна засада цивільного судочинства. Вирішуючи, чи був дотриманий розумний строк, ЄСПЛ має відповісти на два питання: який період береться до уваги і чи був такий період розумним відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції?

Для відповіді на перше питання варто визначити початок відповідного терміну, який зазвичай розпочинається з моменту подачі заяви до компетентного суду, якщо тільки подання заяви не є передумовою для початку проваджень, у такому разі термін провадження може включати обов'язковий попередній адміністративний розгляд (Рішення ЄСПЛ у справі «Кьоніг проти Німеччини») [8, с. 57]. Отже, період, який включається до поняття розумності, може розпочатися задовго до подання позовної заяви і початку судового провадження. Щодо закінчення цього строку, то ЄСПЛ у справі «Нуутінен проти Фінляндії» вказав, що цей період триває аж до закінчення виконання судового рішення у певній справі [8, с. 61].

Для відповіді на питання щодо розумності тривалості судового провадження, ЄСПЛ виробив певні критерії:

1) складність справи. Цей критерій залежить від складності предмета доказування, обсягу фактів предмета доказування, кількості доказів. Так, наприклад, у справі «Претто проти Італії» ЄСПЛ не визнав порушенням критерію «розумності строку» розгляду справи про відступлення землі протягом трьох років шести місяців та п'яти днів, оскільки юридична проблема була складною [8, с. 58];

2) поведінка заявника. Наприклад, у справі «Юніон Еліментарія Сандерс проти Іспанії» ЄСПЛ зазначив, що заявник зобов'язаний лише демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що мають безпосереднє відношення до нього, утримуватися від використання прийомів зволікання справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання [8, с. 59];

3) дії відповідних органів влади. Лише відстрочування за виною держави може стати підставою для порушення вимоги стосовно «розумного строку» (Рішення ЄСПЛ у справі «Buchholz проти Німеччини») [8, с. 59]. Інколи затримка розгляду справи може бути викликана перевантаженістю судової системи, що не може бути підставою для відповідальності договірних сторін;

4) значущість питання для заявника чи особливе становище сторони у справі. У своїх справах ЄСПЛ зазначає, що без зволікань мають розглядатися питання про піклування про дітей і права доступу до них («Нуутінен проти Фінляндії»), трудові спори («Карнаушенко проти України») та справи, пов'язані з травматизмом («Дульський проти України»), а також інші справи, при розгляді яких важлива терміновість [8, с. 61].

І останній елемент права на справедливий судовий розгляд – розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом. Судом є будь-який юрисдикційний орган, який вирішує питання, що заховані законодавством до його компетенції відповідно до встановленої процедури. Суд, встановлений законом, означає, що він має правову основу свого функціонування, а також діє в межах своєї предметної, територіальної та функціональної юрисдикції, й у законному складі суду.

Варто зазначити, що будь-який суд ще має відповідати вимогам незалежності та неупередженості. У процесі визначення того, чи може суд вважатися «незалежним», слід враховувати спосіб призначення членів суду, строк перебування на посаді, існування гарантій від зовнішнього впливу та наявність у суду і зовнішніх ознак незалежності. Стосовно вимоги «неупередженості» суду Європейський суд виділив два аспекти. По-перше, орган, який розглядає справу, має бути безстороннім суб'єктивно, тобто жоден його член не повинен мати будь-якої особистої зацікавленості або упередженості. Вважається, що суддя є неупередженим, якщо немає доказів, які б свідчили про протилежне. По-друге, такий орган має також бути неупередженим з об'єктивного погляду, тобто він має надати достатні гарантії, які б виключали будь-які законні сумніви стосовно цього [6, с. 78].

Так, наприклад, рішенням у справі Буюкдаг проти Туреччини Європейський суд із прав людини зазначив, що право заявниці на слухання її справи «незалежним і безстороннім судом», гарантоване п. 1 ст. 6, було порушено, оскільки справу розглядав суд державної безпеки, який складався із трьох членів, включаючи військового суддю.

Хоч статус військових суддів у судах державної безпеки і передбачає гарантії незалежності і безсторонності, певні риси статусу таких суддів ставлять під сумнів їхню незалежність і безсторонність. Наприклад, це підтверджується тим, що військові судді належать до збройних сил, які своєю чергою підпорядковані виконавчій владі, що вони не звільнені від обов'язку додержуватися військової дисципліни, а також тим, що їхнє призначення здебільшого залежить від рішень, що приймаються адміністративними органами і збройними силами [4, с. 37].

Визначені елементи права на справедливий судовий розгляд характеризуються складністю і взаємопов'язаністю, що спрямовані на здійснення належного судового розгляду для захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав та свобод людини.

Висновки. Право на справедливий судовий розгляд є одним із найголовніших, оскільки без нього усі інші права залишаються просто незахищеними. Право на справедливий судовий розгляд можна розглядати в широкому значенні (передбачено у п. 1 ст. 6 Конвенції) та вузькому значенні (охоплює лише поняття «справедлива судова процедура»). З позиції ЄСПЛ право на справедливий суд являє собою сукупність елементів, а саме: необтяжений юридичними та економічними перешкодами доступ до судової установи, належна (справедлива) судова процедура, публічний судовий розгляд, розумний строк судового розгляду, розгляд справи незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Ці елементи науковці часто поділяють на інституційні і процедурні. За допомогою аналізу ч. 1 ст. 6 Конвенції можна з'ясувати, що об'єкти, судовий захист яких має відбуватися з додержанням вимог справедливого судового розгляду, повинні мати цивільно-правовий характер.

Право на доступ до суду – необтяжена юридичними та економічними перешкодами можливість звернення особи до суду для захисту своїх прав та свобод.

Публічність передбачає відкритий розгляд справи, усність процесу та публічність рішення.

Належна судова процедура включає обґрунтованість рішення, належне сповіщення та слухання, прийняття доказів, які отримані законним шляхом, принцип рівності можливостей та принцип змагальності, невтручання органів держави у судовий процес, принцип правової визначеності.

Розумний строк судового розгляду означає, що для вирішення питання, чи був строк розумний, необхідно відповісти на питання, який строк беремо до уваги і чи був такий строк розумний. Критеріями розумності тривалості судового провадження є складність справи, поведінка заявника, дії відповідних органів влади, значущість питання для заявника чи особливе становище сторони у справі.

Розгляд справи незалежним та безстороннім судом, встановленим законом, передбачає, що суд має діяти на підставі закону, в межах своєї юрисдикції та законним складом суду, а також бути незалежним (враховується спосіб призначення членів суду, строк перебування на посаді, існування гарантій від зовнішнього впливу та наявність у суду і зовнішніх ознак незалежності) та неупередженим (має бути безстороннім суб'єктивно та об'єктивно).

Право на справедливий судовий розгляд є комплексним поняттям, що характеризується складністю та взаємопов'язаністю його елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: підписана членами Ради Європи від 04.11.1950 р. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 04.04.2021 р.).
2. Городовенко В.В. Принципи справедливості судової влади: загальнотеоретичні аспекти. *Адвокат*. 2012. № 2. С. 20–24.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 04.04.2021).
4. Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Право на справедливий судовий розгляд : навчальний посібник. Харків : Національна юридична академія України, 2007. 42 с.
5. Цувіна Т.А. Право на суд в цивільному судочинстві. *Форум права*. 2012. № 4. С. 990–999.

6. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.
7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Посібник зі ст. 6 «Право на справедливий суд» (цивільна частина) / Рада Європи; Європейський суд із прав людини. 2013. 77 с. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_UKR.pdf
9. Сакара Н.Ю. Належна судова процедура як елемент доступності правосуддя. *Юридична Україна*. 2004. № 3. С. 63–67.